

A. J. Flinkman

SANASTOTYÖ KOULUSSA

Sanastotyön tehtäviin kuuluu oppilaan sanavaraston laajentaminen ja täsmentäminen. Mitä erikoispiirteitä on oppilaan sanastossa? Lapset usein käyttävät sanoja tiedottomasti, mekaanisesti. Siksi he saattavat käyttää niitä väärin, tietämättä käyttämiensä sanojen ja sanontojen oikeata merkitystä. (Oli *helteinen* tammikuun päivä).

Sitäpaitsi lasten kieleen ympäristöstä joutuu paljon vääriä, puhekielessä käytettyjä, paikallisen merkityksen omaavia tai vierasperäisiä sanoja ja sanontoja (jemtti, meinata).

Nykyään metodiikka erikoisesti tähdentää oppilaan aktiivisen sanaston merkitystä.

Tästä johtuu toinen tehtävä: vähitellen saattaa oppilas käyttämään tuntemiaan sanoja.

Tov. Stalinin lausunnot kielen merkityksestä, sen tärkeydestä velvoittavat meitä kiinnittämään suurta huomiota kielen opetukseen koulussa. Hänen lausuntojensa valossa käyvät selviksi ne metodologiset ja metodiset virheet, joita meillä viime vuosien aikana on esiintynyt kielen opetuksen alalla. Koska sanasto muodostaa „rakennusaineen kieltä varten“, ei sen tutkimisen välttämättömyyttä ole aliarvioitava koulussa-kaan. Kielen sanasto on yhtä tärkeä kuin sen kieliopillinen järjestelmäkin. Siksi tulee alinomaa rikastuttaa ja laajentaa oppilaiden sanavarastoa. Oppilaiden on käytännöllisesti omaksuttava suomen kirjakielen sanasto.

Kieli, sanat ovat välittömässä yhteydessä ajattelun kanssa. Ajattelu voi syntyä ja olla olemassa vain kieliaineiston perustalla. Kielellä, sen sanastolla on valtavan suuri merkitys ihmisyyhteiskunnan kehityksessä. „Historia ei tunne ainoatakaan ihmisyyhteiskuntaa, kaikkein takapajuisinta-kaan, jolla ei olisi ollut omaa äännekieltään“¹,— sanoo tov. Stalin. Juuri siksi koulumme edessä kielen opetuksen alalla on mitä suurin ja vastuunalaisin tehtävä.

Sanastotyötä on opettajan suoritettava kaikkien aineiden yhteydessä, luokan ulkopuolisessa työssä ja jokapäiväisessä välittömässä kosketuksessa oppilaitten kanssa.

Poikkeuksellisen tärkeä merkitys kieliopin opetuksessa on teemalla „Sanan rakenne“. Tämän teeman käsittelyn tuloksena oppilaiden tulee saada tiedot ei ainoastaan sanan kokoonpanosta, vaan myös sen kieliopillisesta merkityksestä, niistä keinoista, joita on käytettävissämme sanojen ja

¹ J. Stalin. Marxilaisuus ja kielitieteen kysymykset. Karjalais-Suomalaisen SNT:n Valtion kustannusliike. 1952, s. 92.

niiden muotojen johtamisessa. Oppilaiden tulee saada alkeellisia tietoja sanojen monimerkityksellisyydestä, niiden suoranaisesta ja kuvaannollisesta merkityksestä, homonyymeista, vanhoista ja uusista sanoista, lainasanoista.

Tulee opettaa ymmärtämään suomen kielen sanojen muodostuminen johtamisen ja yhdistämisen tietä.

Koulussa suoritettavan sanastotyön tarkoituksena on laajentaa ja rikastuttaa oppilaan sanavarastoa, opettaa hänet valikoimaan sanat voidakseen oikein ilmaista ajatuksensa, opettaa hänet puheessaan käyttämään täsmällistä sanastoa.

Mikäli oppilaan sanavarasto on niukkaa, epätarkkaa, sanojen merkityksen ymmärtäminen monasti virheellistä, se velvoittaa opettajaa täydentämään oppilaan sanavarastoa ja oikaisemaan siinä esiintyviä virheellisyyskielen vaatimuksia vastaavasti. Se velvoittaa kehittämään aktiivista sanavarastoa.

Tarkastelkaamme konkreettisen aineiston perusteella sitä, miten tapahtuu sanastotyö kielen tunneilla.

Kielen rikkauden pohjana on sen sanaston rikkaus. Vanhoja sanoja katoaa ja uusia yhä syntyy. Uutta sanastoa meillä syntyy ja tulee yhä enemmän kielenkäyttöömme tieteen ja tekniikan kehityksen yhteydessä, poliittisen ja yhteiskunnallisen elämän, sosialistisen rakennustyön kehityksessä.

Kielen sanaston rikkauden mittapuuna pidämme ei ainoastaan sen määrällistä paljoutta, vaan sanojen merkityksen monipuolisuutta, niiden moninaisia merkitysvivahteita, *synonymien paljoutta*. Sanoilla saattaa olla runsaasti synonyymeja.

Esim. *Aava*, aukea, avoin, avonainen, lakea, laaja, avara, aukinainen; *Loppumaton*, ainainen, alituinen, iäinen, ikuinen, loputon, lakkaamaton, päättymätön, ehtymätön, ääretön, rajaton, herkeämätön, höltymätön, keskeytymätön, mittaamaton, määrätön, suunnaton, tavaton;

Ääntää, puhua, lausua, virkkaa, sanoa, haastaa, jutella, pajattaa, pärpättää, ärjyä, kirkua, kiljua, äristä, murista, jокелtaa, sammaltaa jne. (lähes 100 sanaa);

Urhoollinen, miehekäs, miehuullinen, rohkea, urhea, uskalias, peloton, uljas, sankarillinen, urhokas;

Talo, asumus, asunto, maja, pirtti, mökki, pöksä, linna, palatsi, hökkel, kartano, tölö;

Välkkyä, loistaa, hohtaa, kimaltaa, helottaa, kiiltää, paistaa, kiilua, säihkyä, kuultaa, säteillä, kimmeltää, päilyä, vilkkua, tuikkia.

Vaikka synonyymit ovatkin merkitykseltään toisilleen läheisiä, niitä ei tule samastaa toistensa kanssa. Jokaisella niistä on oma merkitysvivahduksensa. Niiden merkitysvivahdukset antavat mahdollisuuden lausua ajatuksensa hyvin täsmällisesti ja välttää saman sanan toistamista. Jokainen sana yhtenäisessä tekstissä omaa yhden määrätyn merkityksen. Mutta samaa sanaa erilaisessa tekstiyhteydessä saatamme käyttää vastaavasti erilaisissa merkityksissä, jotka kuitenkin jossain määrin ovat läheisiä toisilleen.

Esimerkiksi sana *pesä* voi eri tapauksissa merkitä: 1) eläinten (linnun, hiiren ym.) asuntoa; 2) liettä, uunia; 3) piipun, lusikan pesää; 4) piilopaikkaa; 5) kuv. taloutta, kotia; 6) jälkeenjäänyttä omaisuutta.

Samoin sana *laskea* merkitsee: 1) päästää irti, vapaaksi; 2) alas (esirippu, luukku, lippu); 3) asettaa (perustus, seppel, valtansa alle, verkoja); 4) kivillä katua; 5) koneella ym.; 6) lukua; 7) puhua (leikkiä).

Sanojen monimerkityksellisyyttä ei pidä sekoittaa homonyymeihin. Nämä ovat sellaisia sanoja, jotka ääntymisensä puolesta ovat samanlaisia, mutta merkityksensä puolesta eriäviä. Esim. *kuusi* (puu, luku); *poro* (sohju, eläin); *raita* (juova, kasvi); *ripsi* (kangas, silmän); *viini* (juoma, nuolikonkti) jne.

Homonyymit usein syntyvät siten, että lainattu sekä omakielinen sana ääntyvät samoin (ripsi, viini).

Paitsi synonyymeja ja homonyymeja on kielessä myös antonyymeja, vastakkaisen merkityksen omaavia sanoja: *nuori* — *vanha*; *kuuma* — *kylmä*; *rakkaus* — *viha*; *ahkeroida* — *laiskotella*; *lähellä* — *kaukana* jne.

Antonyymit esiintyvät mainiona vastakkaisten käsitteiden ilmaisemisen tyyliällisenä keinona.

Suomen kieli rikastuu myös siten, että sillä on käytettävissään laajat mahdollisuudet johtaa sanoja kantasanoista. Esim. sanasta *kuori* voidaan johtaa: *kuorellinen*, *kuoreton*, *kuorettua*, *kuorettuminen*, *kuoria*, *kuoriainen*, *kuorimaton*, *kuoriminen*, *kuorinta*, *kuoriutua*; sama sana yhdistettynä muihin sanoihin ilmaisee vielä käsitteitä: *kuorimaito*, *kuorimakone*, *kuorinkauha*, *kuorimismenetelmä* jne.; sanasta *loistaa*: *loistava*, *loistavasti*, *loiste*, *loistelas*, *loistella*, *loisto*, *loistoisa*; *loistoaika*, *loistojuna*, *loistokohta*, *loistokausi*, *loistonumero*, *loistoteos*, *loistopainos* jne.

Kieli ei pysy muuttumattomana. Toveri Stalin opettaa, että „kieli... on useiden aikakausien tuote, joiden kuluessa se muovautuu, rikastuu, kehittyy ja hioutuu“¹, ja että kielen sanasto „on miltei herkeämättömän muuttumisen tilassa“². Se on välittömässä yhteydessä ihmisen tuotannolliseen toimintaan sekä „kaikkein muuhunkin ihmisen toimintaan“³. Se „heijastaa tuotannossa tapahtuvia muutoksia“⁴ ja muuttuu itsekin.

Oppilaille tulee näyttää kielen tämä ominaisuus. Tulee näyttää, ettei sanasto jää muuttumattomaksi, että silläkin on historiansa.

Tov. Stalin sanoo, että... „kielen sanasto, kaikkein herkeämättömän muuttumisen tilassa... kielen sanastosta tavallisesti jää pois jokin määrä vanhentuneita sanoja, siihen tulee lisää paljon uusia sanoja“⁵. Me emme enää yleisesti käytä sellaisia sanoja kuin *ylkä*, *haarniska* jne.

Voidaksemme ymmärtää sanastossa tapahtuvat muutokset tulee lähtökohtanamme pitää tov. Stalinin oppia kielen perussanastosta, sen suhteesta kielen koko sanastoon, jonka muodostavat kielen kaikki sanat.

„Sanaston pääaineksen muodostaa perussanasto, johon kuuluvat myöskin kaikki kantasanat“⁶. Perussanasto eroaa suuresti kielen sanastosta. Se on suppeampi kuin kielen sanasto. Sille on ominaista suuri sitkeys. Tov. Stalin sanoo, että „se muodostaa kielen sanaston ydinosan“, „ja antaa kielelle perustan uusien sanojen muodostumista varten“⁷ ja, että „kaikelta perusosaltaan se säilyy ja sitä käytetään kielen sanaston perustana“⁸.

Kielen perussanasto säilyy hyvin kauan. Sellaiset sanat kuin *vesi*, *maa*, *kala*, *viedä*, *musta*, *päivä*, *poika* ym. ovat tunnettuja jo ammoi-

¹ J. Stalin. Marxilaisuus ja kielitieteen kysymykset, s. 17.

² Sama, s. 49.

³ Sama, s. 21.

⁴ Sama, s. 21.

⁵ Sama, s. 49.

⁶ Sama, s. 46.

⁷ Sama, s. 46.

⁸ Sama, s. 50.

sista ajoista asti ja elävät meidänkin päivinämmen. Perussanasto kehittyy ja täydentyy.

Suomenkielen sanasto muuttuu herkeämättä. Tekniikan kehittyessä monet työvälineet, tarpeet, yhteiskunnallisen talouden tarvikkeet joutuvat pois käytännöstä tai vaihtuvat toisiin, täydellisempiin. Esimerkiksi sellaiset liikennevälineet kuin hevosraitiotievaunu, kuomuvaunut ym. ovat jääneet pois ja niiden mukana niitä ilmaisevat sanatkin alkavat joutua pois yleisestä käytännöstä, joutuvat arkaismien, vanhentuneiden sanojen joukkoon. Samoista syistä yleisestä käytännöstä ovat joutuneet pois sellaiset sanat kuin *viini* (nuolikontti), *haarniska* (sotilaan rinnan ja selän metallilevy-suoja), *pertuska* (pisto- ja lyöntiase) ja monet muut. Tällaisia esimerkkejä on paljon.

Lokakuun vallankumouksen jälkeen meillä ovat käyneet vanhoiksi sellaiset käsitteet ja niitä merkinneet sanat kuin *kauppias*, *poliisi* ym.

Mutta vaikka sanoja joutuukin pois yleisestä käytännöstä, niin kielen sanasto ei kuitenkaan vähene, vaan laajenee rinnan yhteiskunnan kehityksen kanssa, rinnan tieteen ja tekniikan sekä kulttuurielämän kehityksen kanssa.

Niinpä Lokakuun vallankumouksen jälkeen kieleen on tullut uusia käsitteitä ja sanoja. Tulivat sellaiset sanat kuin stahanovilainen, iskuri, liukutyö, viisivuotissuunnitelma, kolhoosi jne.

Millä tavalla suomen kirjakielen sanasto uudistuu ja kasvaa? Se täydentyy pääasiallisesti kahta tietä, nimittäin sanojen johdon ja yhdistyksen kautta. Perustana tällaiselle uusien sanojen muodostumiselle on perussanasto, „johon kuuluvat myöskin kaikki kantasanat sen ydinosana“. (21).

Kirjakielen sanasto täydentyy myös siten, että siihen tulee sanoja paikallismurteista. Se, mikä murteissa on arvokkainta, tulee kirjakieleen, vakiintuu siinä ja muodostuu yleiseksi.

Eräänä kirjakielen uudistumisen keinona on vanhojen sanojen käyttö uudessa merkityksessä.

Vanhoja sanoja uusien käsitteiden ilmaisemiseksi käytetään siten, että esineen, ilmiön nimitys siirtyy toiselle. Esimerkiksi sana *kynä* on merkinnyt sulkaa. Aikoinaan on kirjoitettu sulalla. Myöhemmin *kynäksi* alettiin nimittää muitakin kirjoitusvälineitä, vaikkeivät ne olleetkaan sulasta tehtyjä.

Yleisiä ovat myös tapaukset, jolloin nimitykset siirtyvät toisiaan muistuttaville käsitteille. Niinpä sana *kuormitus* merkitsee myös työn määrää eikä vain kuorman suuruutta; *teräksinen* merkitsee teräksestä valmistettua ja lujaa kuin teräs (teräksinen tahto); *kultainen* — kullasta valmistettua ja kullan väristä (kultainen vilja, kultaiset kutrit). Tähän kuuluvat sellaisetkin sanat, jotka ilmaisevat ruumiinjäsentä, vaatteita ym. muistuttavien esineiden nimen; esim. tuolin *jalka*, kirveensilmä, vuoren *juurella*, lentokoneen *siipi* jne.

Usein sana merkitsee samanaikaisesti sekä esinettä että sen osaa: *mansikka* (kasvi sekä marja).

Siis kielen sanasto kehittyy, muuttuu, sanojen suoranaisten ja kuvaannollisen merkityksen suhde saattaa muuttua. Joskus sana menettää alkuperäisen merkityksensä, saa uuden merkityksen (esim. *kynä*). Sanan merkitys saattaa laajeta; esim.: *muste* merkitsee muunkin väristä mustetta eikä enää vain mustaa.

Sanasto rikastuu, täydentyy myöskin siten, että muista kielistä tulee uusia sanoja. Suomen kielessäkin on paljon lainoja. Niitä on vanhoja sekä myöhempiä. Monia vanhoja lainasanoja emme enää tunne lainoiksi

(kaunis, lasi, vaunu, tuomari ym.). Niitä on tullut monista kielistä (kreikasta, latinasta, saksasta, ruotsista, venäjistä: fonetiikka, aritmetiikka, geometria, subjekti, kollektiivi, kommuuni, inspehtori, komissio, professori, lasi, viikonpäivien nimet, prikaati, pataljoona, invalidi, baletti, avanssi, serviisi, kombaini, standarti, klubi, leninki, lysti, vihuri, leipä, saapas).

Suomen kielessä on myös kansainvälistä sanastoa (proletariaatti, sosialismi, kommunismi, radio).

Lokakuun vallankumouksen jälkeen on venäjän kieli antanut erittäin paljon sanastoa, jota on omaksuttu sekä venäjän kielisenä että käännoksinä: kolhoosilainen, stahanovilainen; sosialistinen kilpailu, neuvostolainen jne.

Akateemikko Vinogradov puhuessaan venäjän kielestä, että se käyttää hyväkseen sekä lainasanoja että omia kansallisia kielivarojaan, mainitsee, että englannin kieli tavattoman helposti täydentää varastoaan tavallisesta lahteestaan — latinasta ja muista kielistä, että se elää enemmän vierailta kuin omilla varoillaan. Ranskan kielestä hän käyttää Vendryesin sanoja: se omaksuu ahkerasti uusia sanoja, vaikka entisetkin olisivat vielä täysin kelvollisia, se on karkäs muodille ja uutuuksille. Saksan kielestä hän osoittaa, että se natsionalistisesti vieroksuu lainoja ja ammentaa sanastoa murteistaan ja että sen sanasto kasvaa yhdyssanojen laskuun.¹

Suomen kieli täydentää sanavarastoaan pääasiassa omista kielivaroistaan.

Muutamia metodisia ohjeita opettajille. Käsittällessä teemaa „Sanan rakenne“ on hyvä yhdistää tähän sanastotyökin.

Teeman käsittely koulussa aletaan tutustumalla suomen kielen sanaston tärkeimpiin ominaisuuksiin (sanojen monimerkityksellisyyteen, homonyymeihin, synonyymeihin, antonyymeihin). Sen jälkeen tutustutaan sanaston rikastumiskeinoihin (johto ja yhdistys). Täen annetaan oppilaille kaikkein alkeellisimpia tietoja sanojen kokoonpanosta. Myöhemmin, kun oppilas joutuu tutustumaan äännevaihteluihin, hänen tietonsa sanojen ja sanamuotojen muodostumisesta tulevat täydellisemmiksi. Yhdyssanojen käsittelyyn liittyy myöskin niiden oikeinkirjoitus. Opettaja alkaa teeman käsittelyn lyhyellä johtavalla keskustelulla, jossa korostaa kielen sanaston rikkautta. Sen jälkeen oppilaat tutustutetaan käsitteeseen *sana* ja annetaan käsite sanain monimerkityksellisyydestä. Tässä tarkoituksessa analysoidaan muutama lause, joissa näytetään saman sanan käyttö eri merkityksissä. Esim. *Puun ontelossa on pienen linnun pesä*. Tarkastellaan, mistä sanoista lause on kokoonpantu. Osoitetaan, että se on kokoonpantu sanoista, joilla kullakin on määrätty merkityksensä, kukin ilmaisee määrätyn käsitteen. Tämän jälkeen kirjoitetaan uusi lause: *Aiti pani halkoja pesään*. Sana *pesään* alleviivataan ja vertaillaan tämän sanan merkitystä edellisen lauseen *pesä*inaan. Kun näin on tarkasteltu pari kolme lausetta, osoitetaan, että sama sana voi eri tapauksissa omata erilaisen merkityksen. Oppilaiden huomio kiinnitetään siihen, että merkityksen erilaisuus johtuu tekstiyhteydestä. Tämän jälkeen tehdään yleinen johtopäätös sanojen monimerkityksellisyydestä, sanojen suoranaisesta ja kuvaannollisesta merkityksestä. •

Käsittely vakiinnutetaan. Kotona sekä koulussa suoritetaan harjoituksia sanojen suoranaisen ja kuvaannollisen merkityksen määrittelyssä; muodostetaan lauseita, joissa samaa sanaa käytetään eri merkityksissä, määritellään sanan merkitys näissä lauseissa. Tällaista harjoitusta voidaan suo-

¹ В. В. Виноградов. Величие и мощь русского языка, М., 1944, 23 сиву.

rittää kirjallisuuden lukemisen yhteydessä (esim. annetaan haettavaksi tekstistä sanat, joita siinä käytetään siirtomerkityksessä).

Seuraavilla tunneilla vakiinnutetaan käsiteltyä aineistoa ja tutustutaan homonyymeihin, synonyymeihin ja antonyymeihin. Haetaan synonyymeja ja antonyymeja opettajan osoittamille sanoille.

Kaunokirjallisen aineiston perusteella näytetään oppilaille, miten synonyymeja käytetään tyylillisissä tarkoituksissa. Esimerkkejä (kuten: kiitivät, porhalsivat, juoksivat) tähän saa miltei kaikista kaunokirjallisista tuotteista. Oppilaille annetaan muodostettavaksi lauseita. Tehdyt havainnot vakiinnutetaan aine- ja mukaelmakirjoituksissa.

Edelleen tutustutetaan oppilaat sanastossa tapahtuviin muutoksiin, niihin syihin, joista muutokset johtuvat.

Tämän kohdan käsittely vaatii opettajalta huolellista metodista valmistusta. On tärkeää, ettei mennä liian yksityiskohtaisiin seikkoihin, vaan käsitellään kyseessäolevan ilmiön pääasia yksinkertaisessa, oppilaille ymmärrettävässä muodossa.

Työn voi järjestää seuraavasti. Keskustelun muodossa annetaan tiedot sanaston muuttumisesta kielen historiallisen kehityskauden aikana ja osoitetaan muuttumisen syyt. Opettaja kirjoittaa taululle muutamia sanoja, joita muinoin käytettiin, mutta jotka nykyään ovat joutuneet pois käytännöstä. Esim. *sotisopa*, *haarniska*, *viini*, *peitsi* ym. Sanat luetaan. Oletettavasti oppilaat eivät niitä ymmärrä, tai ainakaan enemmistö ei ymmärrä (tietysti he ovat voineet niitä tavata historiassa, lukukirjoissa). Asetetaan kysymyksiä, missä he ovat tavanneet näitä sanoja, miten saaneet tietää niiden merkityksen, käytetäänkö niitä nykykielessä. Saadaan selville, että näitä sanoja tavataan nykyään harvoin, tavataan vain historiassa, muinaisen kirjallisuuden muistomerkeissä, historiallisissa romaaneissa. Muinoin niillä oli laaja käyttö. Tapaamme niitä myös „Kalevalassa“. Selitetään näiden sanojen merkitys.

Lopuksi asetetaan kysymys: miksi nämä sanat ovat jääneet pois käytännöstä? Kysytään, käyttävätkö Neuvostoarmeijan sotilaat tällaisia varusteita. Osoitetaan, että sankarillinen Neuvostoarmeija löi fasistiset sotajoukot käyttäen hyväkseen uusinta aseistusta, uusimpia varusteita — kiväärejä, konekiväärejä, kuularuiskuja. Siis sellaiset esineet kuin peitsit, säilät, pertuskat, haarniskat ovat joutuneet pois käytännöstä, vaihtuneet uusiin, parempiin. Koska esineet joutuivat pois käytännöstä, niin niistä alettiin vähemmän puhua. Vähitellen näitä esineitä ilmaisevat sanatkin ovat alkaneet joutua unholaan. Näin käy muissakin tapauksissa. Kirjallisuudessa voimme tavata sanoja, joita emme enää yleisesti käytä.

Käsittelyn tuloksena tehdään johtopäätös, että sanasto muuttuu aikojen kuluessa: sanoja joutuu pois käytännöstä. Nyt asetetaan kysymys: pieneneekö sanasto? Opettaja itse vastaa: tietysti ei. Päinvastoin se kasvaa ja laajenee, tulee täydellisemmäksi ja rikkaammaksi.

Tämän jälkeen näytetään, miten tieteen ja tekniikan kehitys vaikuttaa uusien sanojen syntymiseen. Lapset vaikeuksista vastaavat opettajan kysymyksiin: mitä sanoja tuli kieleen, kun ihminen oppi käyttämään höyryvoimaa liikenteessä (veturi, höyryveturi, laiva), kun oppi lentämään (ilmapallo, lentokone), kun oppi käyttämään sähköä (raitiotie, sähköveturi) jne.

Käsitellyn tuloksena tehdään yleistävä johtopäätös: kielen sanasto on miltei herkeämättömän muuttumisen alaisena. Aikojen kuluessa se tulee yhä täydellisemmäksi ja rikkaammaksi.

Siirrytään kysymykseen perussanastosta. Opettaja kertoo, että suomen kielessä on paljon sanoja, joita käytetään ammoisista ajoista, kau-

kaisesta muinaisuudesta asti (isä, emo, poika, maa, kala). Niitä on paljon. Tällaiset sanat muodostavat kielen perussanaston.

Tärkeimpänä sanaston rikastuttamiskeinona on uusien sanojen johtaminen entisistä. Tämä kohta käsitellään eri teemana.

Samoin on yhdyssanojen muodostamisen laita.

Erittäin mielenkiintoista ja tuloksellista on sanastotyö myös kirjallisuuden lukemisen ja kirjallisuuden käsittelyn yhteydessä. Oppitunneilla, luokan ulkopuolisessa työssä sekä välittömässä kosketuksessa opettajan kanssa lapset oppivat käyttämään kirjakielen sanoja ja sanontoja, jotka heijastavat ajatusta oikein ja joiden tulee saada paikkansa kulttuuri-ihmisen kielenkäytössä.

Oppilaat omaksuvat uusia sanoja, ja aikaisemmin tunnetut sanat saavat uutta, syvällisempää sisältöä. Lasten eteen aukeaa kielen uusia puolia. He oppivat näkemään kielen rikkauden, sen voiman ja ilmeikkyyden.

Opettaja auttaa oppilasta ymmärtämään saman sanan erilaisia merkitysvivahduksia, näyttää, miten samaa esinettä, samaa ilmiötä voidaan kuvata eri sanoin riippuen ajatuksen erilaisista vivahduksista.

Lukutunneilla suoritettavan sanastotyön myöskin tulee palvella kahta päämäärää. Oppilaan sanavaraston laajentamisen ja sanaston täsmentämisen ohessa hänet on johdettava ymmärtämään lukemansa tekstin sisältöä yleensä. Toisaalta sanastotyön tehtäviin kuuluu kielen kehittäminen ohjelman asettamien vaatimusten puitteissa.

Valikoitaessa aineistoa kaunokirjallisen tuotteen lukutunnilla suoritettavaa sanastotyötä varten on huomioitava, missä määrin tämä aineisto vastaa mainittuja tarkoituksia. Sanastotyö tulee järjestää siten, että se auttaisi oppilasta ymmärtämään luettavan tuotteen sisällön ja että sitä myöhemmin voitaisiin käyttää hyväksi kielenkehitystarkoituksissa.

Lukutunnilla suoritettua sanastotyötä voidaan vakiinnuttaa seuraavilla kielenkehitystunneilla ja kielenkehitystunneilla saatua aineistoa käytetään hyväksi lukutunneilla.

Jollakin seuraavista tunneista kuvan mukaan laaditaan kertomus, joka on kokoonpantu lyhyistä lauseista, peruslauseista. Teksti annetaan oppilaille, että he muodostavat sen lauseista kasvaneita lauseita, lisäävät siihen niitä sanoja, joihin ovat tutustuneet lukutekstissä. Opettaja näyttää, milloin ja miten tarvittavia sanamuotoja on käytettävä.

Sanastotyötä kirjallisuuden lukutunneilla suoritetaan kahdella tavalla: selittämällä lapsille outojen sanojen merkitystä ja näyttämällä kielen kuvaannollisuutta.

Joskus opettajat selittävät outoja sanoja hyvin muodollisesti, eivät ryhmittä neitä sen mukaan, miten tärkeä merkitys niillä on käsiteltävässä teoksessa, selittävät niistä siinä järjestyksessä kuin ne esiintyvät lukukappaleessa. Tällöin on vaikea saada selville, ymmärtävätkö lapset ne. Vielä tehdään niinkin, että jo ennen lukemista yksitellen käsitellään useita erilaisia sanoja. Tietyksi suuri osa käsitellyistä sanoista haihtuu mielestä.

Joskus opettajat outoja sanoja selittäessään asettuvat virheelliselle tielle: pitävät pitkiä selityksiä sanoista ja siten johtavat harhaan oppilaiden ajatukset, vaikeuttavat taidekuvien ymmärtämistä.

Kirjallisuuden lukemisen tunnilla opettajan on kiinnitettävä vakavaa huomiota oppilaille epäselvien sanojen käsittelyyn.

Sanojen selitys voidaan suorittaa seuraavaan tapaan. Otamme tapauksen, jolloin oppilas ei ymmärrä sanaa, koskei tunne sen ilmaisemaa esinettä, oliota. Jos esimerkiksi sanat *hai*, *norsu* on selitettävä „Hai“, „Norsu“

kertomusten lukemisen yhteydessä, on oppilaille annettava jo ennen niiden lukemista täydellinen kuva näistä eläimistä, niiden koosta, oleskelupaikoista. Tämä on parasta tehdä kertomalla näistä eläimistä ja näytämällä niiden kuvia.

Jos tällaiset sanat esiintyvät toisenlaisissa kertomuksissa, vain ohimennen, kun kertomuksen juonena on jokin muu tapahtuma, niin sanat eivät kaipaa näin täydellistä selitystä.

Otamme toisen tapauksen. Oppilas ei ymmärrä sanaa siksi, että tuntee vain osittain sen ilmaiseman esineen tai ymmärtää sanan kannan merkityksen, muttei ymmärrä johdannaista, esim. *istukas*.

Tällöin selitämme sanan merkityksen: *istukkaaksi* nimitetään kesän kasvanutta juurikasvin yksilöä, joka otetaan talteen siemenen saantia varten (säilytetään talven yli kellarissa tai maakuopassa). Lisäksi sanojen kokoonpanoonkin voidaan kiinnittää huomiota.

Kolmas tapaus. Oppilas ei ymmärrä sanaa siksi, että tuntee saman esineen toisella nimellä (hansikas — sormikas, hunaja — mesi, röijy — pusero, uksi — ovi, luokki — vemmeli).

Tällaisessa tapauksessa tuntematon sana vaihdetaan yleisesti tunnettuun ja vanhemmilla luokilla joskus osoitetaan, missä, milloin, miksi esiinestä käytetään erilaisia nimityksiä.

Neljäs tapaus. Oppilas ymmärtää sanan, muttei ymmärrä sen merkitysvivahdusta (*älynvälähdys*, *neronleimaus* ironisesti käytettyinä). Näiden sanojen merkitysvivahdus selitetään äänenpainon avulla, lukemalla ironisesti.

Vaikeita ymmärtää ovat siirtomerkityksessä käytettävät sanat. Metaforain selitys vaatii erikoista työtä.

Vieläkin vaikeampia ovat abstraktisia käsitteitä ilmaisevat sanat. Näitä käsiteltäessä on käytettävä hyväksi lause- tai tekstiaineistoa ja selitettävä sanan merkitys lauseen tai tekstin merkityksen pohjalla. Uusi käsite on selitettävä sikäli, mikäli lukukappaleen sisältö sitä vaatii. Jos sanalla on muita merkityksiä, niistä puhutaan silloin, kun niitä tarvitaan. Ettei tekstiä luettaessa tarvitsisi poiketa kauas syrjään, on abstraktisen merkityksen omaavien sanojen käsittely suoritettava vasta sitten, kun lukukappaleen sisällön ymmärtämistä auttava työ on suoritettu.

Metodisissa kirjallisuudessa epäselvät sanat luokitellaan sen mukaan, mikä merkitys niillä on kyseessäolevassa tuotteessa. a) Sanat, joita ymmärtämättä ei voida ymmärtää lukukappaleen sisältöä. Esim. „ruutivarasto“, „vartiomies“, „vartio“, „vartiopaikka“. (Kertomus „Kunniasana“.) b) Sanat, joiden ymmärtämiseen voidaan olla kiinnittämättä huomiota, koska ne ovat satunnaisia tai omaavat vähäisen merkityksen lukukappaleessa eivätkä vaikeuta tuotteen sisällön ymmärtämistä. Ne selitetään ensimmäisen lukemisen jälkeen. Toiseen kertaan luettaessa kertomus on jo silloin värikkäampi.

Paitsi mainittuja sanoja voidaan huomioida vielä sellaiset sanat, jotka ovat oppilaille tuntemattomia, ja sanat, joita he ymmärtävät ainoastaan lauseessa tai joiden merkityksen selventää intonaatio. Esim. *luimistaa* sana voi olla epäselvä, mutta kun se sanotaan lauseessa „Hevonen-luimisti korviaan“, niin oppilaat ymmärtävät sen.

Jos sana voidaan selittää lyhyesti, vaihtamalla se toiseen, oppilaille ymmärrettävään, niin se voidaan suorittaa jo tekstiä luettaessa.

Joskus oppilaat itse pystyvät antamaan sanalle selityksen lauseyhteydessä. Mutta tämä vaatii toisenlaisia työmuotoja.

Yhtenäisessä tekstissä oppilas arvaa sanan juuri sen merkityksen, mikä sillä on kyseessäolevassa tapauksessa.

Selittäessään sanan merkitystä kyseessäolevassa tapauksessa opettajat usein selittävät tämän sanan muutkin merkitykset. Tätä ei sovi tehdä, sillä se johtaa oppilaan kauas siitä kuvasta, jonka kirjailija on luonut, ja rikkoo kokonaisvaikutelman.

Tietysti oppilaan tulee tietää samojen sanojen erilainen merkitys eri tapauksissa. Kielen arvokkaisiin ominaisuuksiin kuuluu sanojen monimerkityksellisyys. Ja tämä erikoisuus oppilaiden tulee vähitellen oppia ymmärtämään.

Kuitenkaan eri sanojen kaikkia merkityksiä ei voida tutkia kirjallisuuden lukemisen tunneilla. Sitä työtä suoritetaan kieliopin ja kielen kehityksen tunneilla.

Kieliopin tunnilla käsiteltyjen sanain (painaa, painoinen, painos, painostaa, painostus, paini, painija, painiskella, paino, painua, painava, painajainen, painautua, painatus, paine, painella) kannan määrittely ja samakantaisten sanain hakeminen auttaa oppilaita ymmärtämään niiden käyttöä tekstissä.

Osa kaunokirjallisten tuotteiden lukemisen yhteydessä tarvittavasta sanastotyöstä suoritetaan joko kieliopin tunneilla (sanan rakenne, sanaluokat ja niiden merkitys) tai kielen kehityksen ohessa sekä alkeisluokilla maantieteellisen, historian alan ja luonnontieteellisen aineiston lukutunneilla (käsitteiden omaksuminen, sanojen ryhmittely merkityksen mukaan).

Täydentäen ja täsmentäen sanavarastoaan näillä tunneilla oppilaat helpommin ymmärtävät kaunokirjallisia tuotteita.

Osan lukutunneilla selitetyistä sanoista täytyy pysyvästi vakiintua oppilaan sanastoon.

Siksi kielen opetuksessa täytyy olla sijansa kirjallisilla tehtävillä (mukaelmat ja alnekirjoitukset), joiden tarkoituksena on vakiinnuttaa lukutunneilla saatua sanastoaineistoa.

Sanastotyössä tulee pyrkiä oppilaan aktiivisen sanavaraston kehittämiseen.

Kaiken koulussa tapahtuvan sanastotyön tulee pyrkiä rikkaan ja monipuolisen sanaston kehittämiseen oppilaan kielenkäytössä.

А. И. Флинкман

РАБОТА НАД СЛОВАРНЫМ СОСТАВОМ В ШКОЛЕ

И. В. Сталин в своих трудах среди других вопросов уделяет очень много внимания вопросу о словарном составе и грамматическом строе языка. Поскольку словарный состав „является строительным материалом для языка“, нельзя недооценивать необходимость его изучения в школе.

Словарный состав языка так же важен, как и его грамматический строй. Статья является методическим пособием по работе над словарным составом финского языка с учащимися в школе.